

Vlha, Marek

"Zůstaňte doma a poctivě se žijte" : počátky masového vystěhovalectví z českých zemí do Ameriky v zrcadle soudobé beletrie

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická. 2008, vol. 57, iss. C55, pp. [77]-97

ISBN 978-80-210-4826-3

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102838>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MAREK VLHA

**„ZŮSTAŇTE DOMA A POCTIVĚ SE ŽIVTE.“
POČÁTKY MASOVÉHO VYSTĚHOVALECTVÍ Z ČESKÝCH
ZEMÍ DO AMERIKY V ZRCADLE SOUDOBE BELETRIE¹**

The study “Stay at Home and Earn Your Living in an Honest Way: The Beginnings of Mass-Emigration from Bohemia and Moravia to America in the Mirror of Contemporary Fiction” reflects the mass emigration to America in Czech literature of the 1850’s – 1870’s and the views held by its authors.

Key words:

Emigration, fiction, America, Bohemia, Moravia, Czech literature

Počátky masové migrace z českých zemí do Ameriky, tedy především do USA, sahají do začátku padesátých let 19. století. Její vrchol pak nastal před první světovou válkou, která jí učinila náhlý konec.² České vystěhovalectví tvoří pozoruhodný jev nejen z hlediska jeho sociálních a populačních dopadů, ale i z hlediska myšlenkového a kulturního. Jedním z pozoruhodných a dosud nepříliš sledovaných pramenů pro studium této problematiky je beletrie. Krásná literatura samozřejmě není a nemůže být věrohodným zdrojem pro poznání událostně chápané historie. Její význam jako pramene spočívá v tom, že je odrazem soudobých postojů a mentalit.³ Od povídkové literatury s vystěhovalčou tematikou

---

¹ Vzhledem k tomu, že je značná část analyzovaných knih psána švabachem či s řadou prapovísných archaizmů, byl v použitých citacích a názvech knih opraven starý způsob psaní (ey-ej, j-í, g-j, au-ou, ss-š, w-v). Stejně tak bylo upraveno mnohdy zmatečné psaní čárek. Osobitost jazyka jinak byla plně respektována.

² Meziválečná česká emigrace byla oproti ní pouhým zlomkem. Základní přehledovou prací o tomto tématu je P o l i š e n s k ý , Josef: *Úvod do studia dějin vystěhovalectví do Ameriky*. Praha 1992, t ý ž : *Úvod do studia dějin vystěhovalectví do Ameriky 2, Češi a Amerika*. Praha 1996.

³ Slovy Jiřího Raka: „Konfrontace románové fikce se svědectvím historických pramenů ale může být i pro vědeckou reflexi dějin užitečná – ovšem především jako pramen pro společenskou atmosféru doby vzniku díla.“ Cit. podle R a k , Jiří: *Potíže se Švejkem. Jaroslav Hašek, Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. In: Pop History. O historické věrohodnosti románů, filmů, komiksů a počítačových her. Praha 2003, s. 9.

nelze očekávat věrohodný popis dějin jednotlivých českých osad. Nabízí nám ovšem náhled do postojů soudobé společnosti k emigrantům a dokumentuje úroveň domácích znalostí o Americe. Její výpovědní hodnota se vztahuje i k širším společenským jevům, především k růstu českého nacionalismu po revoluci roku 1848 a k problematice náboženské, konkrétně ke katolicismu a náboženskému volnomyšlenkářství.

Vystěholectví v české beletrii 50–70tých let 19. století

Padesátá až sedmdesátá léta 19. století byla pro českou krajanskou komunitu v USA obdobím formování, početního vzrůstu a zakládání prvních spolků a tiskovin. Etnolog Leoš Šatava jej charakterizoval jako „dobu jistého moratoria, ve kterém české etnikum hledá své místo v americké společnosti, dobu, kdy krystalizují prvky nového českoamerického světa a jeho kultury.“⁴ Právě do těchto desetiletí také spadá poměrně početné množství českých překladů i původních povídek a románů s vystěhovaleckou tematikou – jistě i díky dosud značné exotičnosti Nového světa. Z domácí literární reflexe americké problematiky v 19. století bylo dosud upozorňováno především na žurnalistiku a faktografické práce historického či zeměpisného zaměření.⁵ Krásné literatuře byl věnován zájem jen ojediněle. Pozornost nejčastěji poutá Tylova *Lesní panna aneb Cesta do Ameriky* a dílo Josefa Václava Sládka, který v USA pobýval na přelomu šedesátých a sedmdesátých let.⁶ Na vystěhovalecké motivy v díle dalších soudobých významných literátů, například realistů, upozornil Jaroslav Peprník.⁷

Téměř nepovšimnuta zůstává soudobá populární povídková tvorba určená zejména lidovému a rovněž mladému čtenáři. Její umělecká úroveň není velká ani

⁴ Š a t a v a , Leoš: *Migrační procesy a jejich odraz v českém vystěholectví 19. století do USA*. Praha 1983, s. 84.

⁵ Hlavně staršímu období se věnoval K a š p a r , Oldřich: *Nový svět v české a evropské literatuře 16.–19. století*. Praha 1980. Dále S t í s k a l , Jiří: *El cambio de la imagen del inmigrante checo a América en la mitad del siglo XIX*. Emigración centroeuropea a América Latina IV, Emigración en testimonios y novelas. Praha 2006, s. 55–64; t ý ž : *La imagen de América en las páginas de la prensa checa durante la primera mitad del siglo XIX*. Emigración centroeuropea a América Latina III, 2005, s. 137–153; t ý ž : *Severoamerický expansionismus na stránkách českého tisku doby předbřeznové*. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity/Historie, 1999, s. 207–219; V y k o u p í l , Libor: *Jakub Malý jako historik Spojených států amerických*. Sborník prací filosofické fakulty brněnské university. D, Řada literárněvědná, 1993, s. 67–80. S přesahy k beletrii též S t u r m , Rudolf: *Czech Opinion of America in the Mid-Nineteenth Century*. In: Rechcigl, Miroslav Jr. (ed.): *The Czechoslovak Contribution to World Culture*. Hague 1964, s. 51–59.

⁶ Tomu se nejnověji podrobně věnoval O p a t r n ý , Josef: *Obraz Spojených států v textech Josefa Václava Sládka*. In: Semotanová, Eva (ed.): *Cestou dějin. K počtům prof. PhDr. Svatavy Rakové, CSc.* Praha 2007, s. 167–186.

⁷ P e p r n í k , Jaroslav: *Amerika očima české literatury od vzniku USA po rok 2000*. I–II. Olomouc 2002. Jeho práce je koncipována jako soubor beletristických, memoárových, básnických a jiných textů, nikoliv jako jejich analytický rozbor.

po stylistické, ani po obsahové stránce. Nicméně svou snahou poučit, dát následovníhodný nebo výstražný příklad, svou přímočarostí a tendencí k explicitnímu vyjadřování, tím vším jsou tyto povídky bohatým a dobře čitelným pramenem. Tato studie je pokusem demonstrovat informační potenciál tohoto druhu literatury upozorněním na reálné názory a postoje, které v něm leží pod příkrovem fikce. Studie si neklade nárok na obsažení nutně všech povídek s emigračním motivem, nicméně pokládá použitý soubor za dostatečně reprezentativní k tomu, aby z něj bylo možné vyvodit jisté závěry.

Nejstarší z těchto textů počátky masové emigrace z našich zemí výrazně předstihl. Pochází již z roku 1830. Jedná se o překlad původně německé povídky *Vystěhovanci do Brasilie aneb chaloupka u Gigitonhonhy* od Václava Rodomila Kraméria, syna slavného obrozence Matěje Václava.⁸ Podobným případem jsou také *Vystěhovanci do Ameriky* od Gustava Nieritze v překladu Josefa Pečírky z roku 1844.⁹ Zatímco u *Vystěhovanců do Brazílie* bylo ještě autorovou snahou v první řadě pobavit mladého čtenáře a trápení osadníků je uzavřeno idylickým happyendem, Nieritzova povídka je první z řady těch, které se snaží varovat před lehkomyšlným odchodem do cizí, ba nebezpečné země. Mnohé prvky, jež lze vysledovat u Nieritze, se později stanou ve vystěhovaleckých povídkách až stereotypními.

Literatura z padesátých let dokládá stoupající zájem i úroveň znalostí o americkém prostředí. Jedním z faktorů zřejmě byly také výrazně rostoucí počty emigrantů z českých zemí. Poněkud atypická je novela Karla Hradeckého podle předlohy Franze Hoffmana *Americký osadník*.¹⁰ Jejím titulním hrdinou je nizozemský plantážník, kterého příkladný synovec po dramatických peripetiích přivede k lidskému zacházení s otroky a ke svolení šířit mezi nimi křesťanskou víru. Spíše do výchovného literárního žánru patří *Jak je v Americe aneb Oklamáný dědic* od Franze Serapha Kifingera v překladu Ladislava Jana Pospíšila.¹¹ Kniha líčí vzestup jednoho vesničana, který se po letech vrací domů coby zámožný strýček z Ameriky. Díky převleku za žebráka pozná skutečnou povahu svých synovců, které pak po zásluze odmění či vydědí. Nejstarší domácí autorskou povídkou

⁸ K r a m é r i u s , Václav Rodomil: *Vystěhovanci do Brasilie aneb chaloupka u Gigitonhonhy*. Jindřichův Hradec 1830. Stejně jako řada dalších povídek rozebíraných v této studii vyšla i tato ještě v pozdějším vydání. Pokud to bylo možné, pracuje se v textu vždy s nejstaršími vydáními. Německý originál byl S c h o p p e , Amalie: *Die Auswanderer nach Brasilien oder die Hütte am Gigitonhonha; nebst noch andern moralischen und unterhaltenden Erzählungen für die geliebte Jugend von 10 bis 14 Jahren*. Berlin 1828.

⁹ N i e r i t z , Gustav [přel. Josef Pečírka]: *Vystěhovanci do Ameriky*. Znojmo 1844. První německé vydání: N i e r i t z , Gustav: *Die Auswanderer. Eine Erzählung für Kinder und Kinderfreunde*. Berlin 1837.

¹⁰ H r a d e c k ý , Karel: [dle Frant. Hoffmanna]: *Americký osadník. Pěkná povídka pro mladý i dospělý věk*. Trutnov 1851.

¹¹ P o s p í š i l , Ladislav Jan [dle F. Kifingera]: *Jak je v Americe aneb Oklamáný dědic. Povídka pro rodiče a pro mládež*. Trutnov 1853. Originál: K i f i n g e r , Franz Seraph: *Der Onkel aus Amerika oder der getäuschte Erbe. Eine Erzählung für Eltern und die reifere Jugend*. Neuburg 1840.

s vystěhovaleckou tematikou je *Libuše v Americe* z pera herce a dramatika Josefa Jiřího Kolára.¹² Její hlavní postavou je Molly-Libuše, vládkyně kolonie *Nová Čechie*, kterou založil její otec.

Starý Klen byl původem Pražan a někdejší americký generál, jenž býval „zván u Washingtona k stolu.“ Jak je z těchto několika informací zřejmé, děj povídky je značně fantaskní – a stejně tak i monumentálně tragický. Ústí ve zkázu osady *Nový Vyšehrad* a smrt všech tamních obyvatel rukou Indiánů, poštvaných černochem Pitokem.

Mnohem reálnější podobu má spis *Máme-liž stěhovati se do Ameriky? Dle vypravování jednoho zkušeného muže jenž cestu tam konal*.¹³ Nejde o povídku v pravém slova smyslu. Kniha je psána v první osobě formou realistické reportáže německého reemigranta. Jejím jednoznačným záměrem je od vystěhování do Ameriky odradit. Překladatel knihy, kněz Karel Müller, se její publikací pokusil čelit jevu, který znal ze svého vlastního působení.¹⁴ *Máme-liž stěhovati se do Ameriky* lze pro její styl a účel považovat za protipól propagačních materiálů šířených agenty zaoceánských paroplavebních společností.¹⁵ Zřejmě původní povídkou jsou *Vystěhovalci anebo Nechoďte do Ameriky a poctivě se žijte* Josefa Zimmermanna.¹⁶ Rodina holandských emigrantů se v ní po strašlivých útrapách prožitých v Indiány sužovaném pohraničí ráda vrací do evropské vlasti.

S obdobně kritickým nábojem vůči vystěholectví se setkáváme i v letech šedesátých a sedmdesátých. Odlišností oproti předchozím desetiletím je však jednoznačná převaha domácí tvorby. Množství překladů z němčiny klesá a objevují se především ve formě opakovaných vydání.¹⁷ Zcela novým překladem byl *Poklad Indianův* od Franze Hoffmanna. Emigrace do „země peruanské“, od počát-

¹² Je to také jediná povídka, které byla dosud věnována větší pozornost. Srov. P e p r n í k , J.: *Amerika očima české literatury od vzniku USA po rok 2000 I*, s. 21–23. Původně byla publikována v němčině jako *Libusa am Mississippi* v roce 1842. Srov. S t u r m , R.: *Czech Opinon of America in the Mid-Ninetenth Century*. s. 55. Jako nejstarší české vydání se mi podařilo vyhledat K o l á r , Josef Jiří: *Libuše v Americe*. In: Sebrané romány Josefa Jiřího Kolára, Díl první, Praha 1854, s. 3–86.

¹³ M ü l l e r , Karel: *Máme-liž stěhovati se do Ameriky? Dle vypravování jednoho zkušeného muže jenž cestu tam konal*. Jindřichův Hradec 1856.

¹⁴ Müller také přeložil knihu Joachima Heinricha Campa *Kolumbus čili Vynalezení Ameriky. Knižka zábavná a poučná pro děti i dospělé*. Vyšla v Táboře v roce 1862. Blíže k Müllerově spisovatelské činnosti P o s p í š i l o v á , Věra: *Karel Müller; jihočeský kněz a spisovatel*. In: Hálková, Milena – Šrajbová, Magra – Viktora, Viktor (eds.): *Perla v hrubé kazajce*. Sborník příspěvků z konference věnované drobné české próze druhé poloviny 19. století, Klatovy 2005, s. 91–94.

¹⁵ Srov. anonymně vydaný spis *Vystěhovalce do Ameriky*. Praha 1867. Blíže k problematice vystěhovalceckých agentur a jejich činnosti především K u t n a r , František: *Počátky hromadného vystěholectví z Čech v období Bachova absolutismu*. Praha 1964.

¹⁶ Z i m m e r m a n n , Josef: *Vystěhovalci anebo Nechoďte do Ameriky a poctivě se žijte*. Praha 1859.

¹⁷ Mezi novými vydáními je i v pořadí již třetí a bez udání autora vydaný překlad *Vystěhovanců do Ameriky* Gustava N i e r i t z e : *Vystěhovanci. Poučná a zábavná povídka pro rodiče a děti*. Skalce 1867.

ku plánovaná jako dočasná, zde ale tvořila především dobrodružné pozadí pro morální poučení o pili a chamtivosti.¹⁸ Dobrodružnými indiánskými zápletkami oplývá povídka Jana Formánka-Činoveského *Vystěhovalci v Americe* s podtitulem *Obrazy ze života amerických osadníků*.¹⁹ Vyústění novely je podobné jako u Zimmermanna. Čeští vystěhovalci ztrápení špatnou povahou Američanů, těžkým životem v divočině, přírodními pohromami a indiánskými nájezdy, odjíždějí zpět do lůna své vlasti.

Podobně jako výše zmiňovaný překlad Karla Müllera jsou koncipovány proti-emigrační *Listy z Ameriky a o Rusi* Josefa Ehrenbergera.²⁰ Tentokrát jde o kombinaci narativního textu s fiktivními dopisy. Jak již vyplývá z názvu, ostří knihy je namířeno nejen proti odchodu do USA, ale také do Ruska, což bylo reakcí na sílící českou emigraci na Krym.²¹ Argumenty proti odchodu do Ameriky se v podstatě opakují. Ty proti Rusku jsou navíc nesené v silně propolském duchu.²² *Listy* jsou pozoruhodné i tím, že se v nich poprvé objevuje užší propojení s otázkou náboženskou. Jejich autor byl ostatně vyšehradským kanovníkem. K tradičním varováním před Amerikou tak přibývá upozornění na absenci českých kněží a obřadů a v případě Ruska před „planým rozkolnickým obřadem“ a „surovostí a nevzdělaností ruského kněžstva“.

Katolické hledisko je ještě výrazněji umocněno v knihách dalšího duchovního, Josefa Souhrady. První z nich, *Odchod českého kněze do Ameriky*, líčí činnost autorova strýce, označovaného v textu pouze šifrou „J.H.“.²³ Pod tou se skrývá Josef Hessoun, významný organizátor českých katolíků v St. Louis v Missouri, a zakladatel prvních krajanských katolických novin a spolků.²⁴ Jako jeho ideoví protivníci jsou zde uvedeni náboženští volnomyšlenkáři, vyznačující se především nepřátelstvím k „J.H.“ Přes silně oslavný duch a idealizaci Hessounovy osobnosti lze *Odchod českého kněze do Ameriky* považovat nikoliv za dílo ryze

18 H o f f m a n n , František [přeložil J.D.]: *Poklad Indianův. Povídka pro mladý i dospělý věk*. Hradec Králové 1865.

19 Č i n o v e s k ý , Jan Formánek: *Vystěhovalci v Americe. Obrazy ze života amerických osadníků*. Tábor 1868.

20 E h r e n b e r g e r , Josef: *Listy z Ameriky a o Rusi*. Praha 1870.

21 Obecně k Čechům v Rusku viz V a c u l í k , Jaroslav: *Češi v cizině 1850–1938*. Brno 2007, s. 48–86. Na začátku šedesátých let 19. století dokonce mezi českými krajany v USA vznikl nereálný plán na jejich hromadné přesídlení na Amur, kde by ve slovanském prostředí vytvořili mohutnou českou kolonii.

22 Sympatická polská švagrová je záměrem vystěhovat se do Ruska zděšená: „Tolik ale bylo patrné, že jest nesmírně proti Rusům. Přezdívala jim „moskálů“, spílala urputníků, tyranů a vrahů, a nám radila, abychom se raději mezi pohany a lidojedy, nežli na Rus vystěhovali.“ E h r e n b e r g e r , J.: *Listy z Ameriky a o Rusi*, s. 38. Švagr vyvrací i přesvědčení o Rusku jako útočišti jiných Slovanů: „Potom jal se povídati, co Polákům, rovněž bratřím slovanské krve, od Rusů se děje: kterak všady na vyhlazení národnosti polské ruština do úradů a škol násilně se uvádí a rozkolnická víra ruská Polákům se vnucuje.“ Tamtéž, s. 40.

23 S o u h r a d a , Josef: *Odchod českého kněze do Ameriky. Obrázek ze života*. Praha 1870.

24 K Hessounovi viz H a b e n i c h t , Jan: *Dějiny Čechův amerických, Díl 2, Missouri*. Saint Louis 1904, s. 24–32.

beletristické, ale spíše za (jakkoliv tendenční) biografii, obsahující i věrohodné přepisy korespondence.

Vynikajícím dokumentem katolického pohledu na krajanskou Ameriku je další Souhradova kniha nazvaná *Čeští vystěhovalci*.²⁵ Nezodpovědný sedlák Brojil, který přivedl k úpadku rodinný statek, přinutí svou rodinu opustit milovaný domov a blízké, a odjet za zdánlivě bezstarostným životem v Americe. Novela obsahuje na svou dobu běžný antisemitistický osten: v pozadí stojí „bídny lichvář“ žid Marek. Brojilovi je vedle hrubosti, nezodpovědnosti a holdování „ohnivým nápojem“ vlastní také bezvěrectví, v němž se v Americe ve společnosti dalších volnomyšlenkářů ještě hlouběji utvrzuje. Zbytku zbídačené rodiny, jejíž oporou je český kněz, se podaří uniknout zpět do Čech a za laskavé pomoci příbuzných znovu vybudovat útulný domov. Tentýž ústřední motiv se vyskytuje v *Českých vystěhovalcích v Americe* od Karla Viléma Tučka.²⁶ Otec rodiny Brázda je obdobným lidským typem jako Souhradův Brojil – „piják, karbaník, a což nejhoršího: bezvěrec.“²⁷ I on je viníkem nešťastného odchodu za oceán. Na rozdíl od Brojila se však díky prožitým zkušenostem dokáže napravit, a po všemožných utrpeních se s celou rodinou navrátí jako zodpovědný muž a katolík do Čech.

Novela *Český vystěhovalce* Karla Koblížka je unikátní tím, že její protagonisté na zámořskou půdu vůbec nevstoupí.²⁸ Hlavní hrdina Štěpánek sice na cestu do USA vyrazí, ale potom, co v Drážděnech ztratí synka Václava, zůstává po bezvýsledném hledání nemocen ve městě. Bojí se návratu domů, a proto si nachází práci v Evropě. Svým blízkým píše smyšlené dopisy o poměrech v Americe. Stane se správcem statku v Krušnohoří, kde se dílem náhody setká se ztraceným synem. Václav hodlá se svým kamarádem „prohlédnouti celé Čechy a jejich znamenitosti“. Právě z jeho úst si nepoznaný otec se studem vyslechne vlastenecký odsudek emigrantů. Po letech se falešný vystěhovalce konečně navrátí domů. Podobně jako u Souhrady se objevuje postava židovského lichváře, který byl do značné míry viníkem pochybného rozhodnutí k odchodu za oceán.

Předznamenáním posunu, k němuž v pozdější české „americké“ beletrii dochází, jsou *Příhody jinocha na cestě do Ameriky* od Karla Hněvkovského.²⁹ Jde o dobrodružnou povídku, která se téměř celá odehrává na moři. Samotné vystěhovalectví v ní hraje druhořadou úlohu.³⁰ Právě s dobrodružnými povídkami, obvykle s indiánskou tematikou, se od přelomu sedmdesátých a osmdesátých let setkáváme nejčastěji. Plodným autorem a překladatelem tohoto žánru byl Matěj Karas. Například v jeho *Dvozubci, náčelníkovi Ploskohlavců*, se sice objevuje

²⁵ S o u h r a d a , Josef: *Čeští vystěhovalci. Obraz ze života*. Praha 1874.

²⁶ T u č e k , Karel Vilém: *Čeští vystěhovalci v Americe. Povídka dospělejší mládeži*. Praha 1878 [2. opravené vydání].

²⁷ Tamtéž, s. 12.

²⁸ K o b l í ž e k , Karel: *Český vystěhovalce. Obrázek ze života skutečného*. Praha [1879].

²⁹ H n ě v k o v s k ý , Karel: *Příhody jinocha na cestě do Ameriky*. Praha [1879?].

³⁰ Strýc hlavní postavy představuje typ úspěšného přistěhovalce-selfmademana. Autor však upozorňuje, že jde o výjimečný případ.

postava českého zálesáka Kohouta, problém vystěhovalectví je však podružný.³¹ České postavy v Americe především přibližují domácímu čtenáři cizí prostředí.

Vystěhovačci jako literární stereotypy

Za naprosto klíčovou lze ve vystěhovačské literatuře označit motivaci k opuštění rodné země. Od ní se totiž odvíjí celý přístup k problému emigrace. Ve *Vystěhovancích do Brazílie* je akt vystěhování hodnocen velmi mírně a s pochopením: „Z Evropy která jest lidmi skoro přeplněna, a jejížto půda sotva potřebnou potravu pro takové množství jich vyvádět může, lidé do jiných dílů světa, zvláště do Ameriky, se ubírají, hledajíce pod jiným nebem to, čehož se jim ve vlasti nedostává, totiž potravu a důstatečnou obživu.“³² Otec rodiny volí odchod do Brazílie nikoliv pro „chtivost po vystěhování, ani zpupnost myslí“, ale kvůli krupobití, neúrodě a úhynu dobytka. Hmotná bída byla podnětem i v povídce J. Zimmermanna: „Nešťastnou obmyslností přiveden jest kupec Jindřich na hlubinu strasti, a jelikož také vinou svou i rodina jeho zchudla, opustil vlast a do nejistých amerických pralesů vystěhoval se.“³³ Podobnou pozici zastávají postavy v Hoffmannově *Pokladu Indianovců*: „Z domu nás vyhánějí – v otčině nám nepokvete žádná růže více; a tudíž nepokládám to za zlé, opustíme-li jí a vydáme se tam, kde se můžeme nadíti, že si poctivým způsobem chleba vezdejšího dobudeme. Dá-li Pán Bůh [...], budeme moci, byť i po mnoha letech, do otčiny se navrátiti a své poslední dni zde strávit.“³⁴

S emigrantem-nespokojencem se poprvé setkáváme v překladu Nieritze z roku 1844: „Dobrá manželka a čtyry květoucí dítky množili jeho štěstí, a k tomu ještě patřil domek, v němžto bydlel, jemu; a předce nebyl se svým stavem spokojen. Četl totiž jakési knihy, v nichžto o svobodě, která prý v Americe panuje, ledacos psáno bylo, k tomu se pak připojili všelijaké rozprávky nespokojených lidí, kteří všecko zemské zřízení hanívají [...]“³⁵ Nieritzova Ericha také „zlobívaly rozličné daně“ a vojsko mu bylo „jako sůl v očích“. Tento druh motivace je ve vystěhovačských povídkách zastoupen nejčastěji. Například Ehrenbergerův Svatoš přizvukuje Erichovi takto: „Z kůže se svléci a šerhouny (šatlavy) sebou vymétati nedám. [...] K čemu tady v bídě a otroctví dřepit, když jinde svoboda a blahobyť kyne?“³⁶ V povídkách katolických autorů ze sedmdesátých let navíc přibývá nelibost bezvěrců nad církví a kněžími. Pyšný zkrachovalec Brojil se hlásil ke všem těmto důvodům, ale ve skrytu duše toužil také „po končinách, kde

³¹ K a r a s , Matěj: *Dvozubec, náčelník Ploskohlavců. Povídka ze Skalných hor v Americe*. Praha [mezi 1883 a 1885].

³² K r a m é r i u s , V. R.: *Vystěhovanci do Brazílie*, s. 3.

³³ Z i m m e r m a n n , J.: *Vystěhovačci*, s. 4.

³⁴ H o f f m a n n , F.: *Poklad Indianův*, s. 21.

³⁵ N i e r i t z , G.: *Vystěhovanci do Ameriky*, s. 9.

³⁶ E h r e n b e r g e r , J.: *Listy z Ameriky a o Rusi*, s. 4.

ho žádný nezná, kde nikdo nebude vidět jeho pád, jeho chudobu, jeho opuštěnost, hlad a soužení.“³⁷

Příznačné pro tyto postavy bývá prohlédnutí a napravení, které ústí v návrat do vlasti. „Býval jsem zámožný, vážený měšťan, šťastný manžel a otec. Mohl jsem býti se svým stavem dokonale spokojen, nebyl jsem to ale, protože jsem bažil po vzdáleném smyšleném štěstí,“ říká Nieritzův Erich.³⁸ Od návratu domů „nebylo nad Ericha pracovitějšího, skromnějšího, spokojenějšího a volnějšího měšťana; s radostí odváděl malé daně, za něžto tak mnoho dobrého obdržel. Stav vojenský stal se mu teď stavem čestným, jemužto měl za pokoj a bezpečnost co děkovati.“³⁹ Ještě hlubší je proměna někdejšího odpadlíka od víry Brázdy: „Nyní nejde Brázda mezi pijáky, nevšímá si kramářův, ale dlí v chrámě na modlitbách a děkuje Bohu hlavně za to, že podivným způsobem učinil z něho člověka.“⁴⁰

Případy napravených literárních hrdinů mají i své výjimky. V případě Souhradova Brojila se katarze nedostaví. „Zlý zvyk [opilství] zlomil všecku sílu jeho k navrácení se na lepší cestu; nehnuly jím ani prosby ženy, ani slzy dítek.“ Nakonec jej nachází český kněz v nemocnici. „Byl tam přinesen z blízké krčmy, stala se tam rvačka a následkem její[m] bylo smrtelné zranění Brojila.“⁴¹ Tato postava byla ovšem již od počátku podána natolik odpudivě, že její bídný osud nepůsobil až tak překvapivě. Čtenářům tedy Brojil posloužil jako varovný příklad. Dobrá budoucnost patrně nečekala ani kováře Řihu, vedlejší postavu z *Listů z Ameriky a o Rusi*, krkavčího otce malé dcerušky, o němž se proslýchalo, že „manželku utrápil a kovárnu pitím zadlužil, a že mu sotva tolik zbylo, aby na cestu měl.“⁴²

Posledním hlavním druhem vystěhovalce je cestovatel, který za oceánem hledá pouze nové zkušenosti. Trvalé opuštění domoviny je pro něj nepředstavitelné. Jeník z Činoveského *Vystěhovalců v Americe* například říká: „Vlast' svou opustiti nikdy nechci; ale rád bych seznal zem a obyvatele země této, o níž jsem tak mnoho četl a slyšel.“⁴³ Jeho jmenovec v *Příhodách jinocha na cestě do Ameriky* touží „viděti vzdálené země a zároveň poznati i jiné národy“. Jeho otec radí: „Ty jsi mladý, můžeš tam zkusit štěstí a po některém čase opět domů se vrátiti.“⁴⁴ Tito spíše návštěvníci než vystěhovalci jsou mladí a vyznačují se veskrze kladnými charakterovými rysy. Patří k nim svým způsobem i ušlechtilý obránce černých otroků Bohumil z *Amerického osadníka*, který nakonec přiměje svého strýce k návratu do Německa.

Vedle těchto tří základních typů se vyskytují výjimky. Zcela jedinečný je fantskní případ starého Klena z Kolárovy *Libuše v Americe*, evokující ještě ducha

37 Souhrada, J.: *Čeští vystěhovalci*, s. 16.

38 Nieritz, G.: *Vystěhovanci do Ameriky*, s. 107.

39 Tamtéž, s. 152–153.

40 Tuček, K. V.: *Čeští vystěhovalci v Americe*, s. 91–92.

41 Souhrada, J.: *Čeští vystěhovalci*, s. 53.

42 Ehrenberger, J.: *Listy z Ameriky a o Rusi*, s. 5.

43 Činoveský, J. F.: *Vystěhovalci v Americe*, s. 27.

44 Hněvkovský, K.: *Příhody jinocha na cestě do Ameriky*, s. 6–7.

předbřeznovového romantismu. „On se nosil v hlavě, v srdci, v krvi, ano i v každé žilce svého zdravotního těla s tou neobyčejnou myšlénkou, že jest k tomu povolán, zbytky svého druhdy proslaveného národu, totiž Čechů, jako storamený zemorodec Briareus, vyrvati ze staré, zpukřelé, vysílené vlasti, [...], a přenesti je přes moře a zasaditi ve svíží, kyprou, šťavnatou půdu nového světa [...].“⁴⁵ Specifický je též motiv kněze Hessouna v Souhradově životopisné skice. „J.H.“ odchází do zámoří z ryze nesobeckých důvodů v odpovědi na volání krajanů postrádajících duchovní útěchu: „Lid náš, část národa Českého za mořem umírá, my víme o bídě jich a my bychom mohli zůstat zde nečinnými?! Na příchodu kněze záleží snad zachránění tisíců životů otců, matek a dětí pro život věčný, na příchodu jeho záleží zachování cti jména Českého v cizině, zachránění přátel našich od záhuby!“⁴⁶

Hlavní ženské postavy představují odlišný a zároveň mnohem jednodušší model než postavy mužské. V prvé řadě nebývají iniciátorem vystěhování – tím bývá hlava rodiny.⁴⁷ Jsou zobrazovány jako vzorné a milující manželky a matky. V těžkých časech prožívaných při zámořské plavbě a v Americe nacházejí oporu v modlitbě. Jednu z nich vybaví farář před odchodem knihami: „Nevím sice, kam zavane vás vítr, možná ale, že přijdete na místa, kde nebude ani kostela, ani školy. Tam matka musí zastávat úřad kněze, učitele a rádce.“⁴⁸ Ženy oplývají také přirozenou lidovou moudrostí. Stávají se díky tomu protipólem svých nezodpovědných manželů, kterým se snaží cestu do zámoří rozmluvit. Postava Anny Svatošové například v dopise příbuzné píše: „Živnuška ač skrovná, živobytí nám bohudík dávala; daně, kteréž ovšem za našeho hospodaření v kolikeronásob vzrostly, jsme také ještě jakž takž vybývali: a má-li člověk, aby živ a z povinností svých práv býti mohl, netřeba mu tuším, se hýbatí. Děťmi rovněž přemožení nejsme a ty dva chlapce byli bychom také doma s boží pomocí nějak zaopatřili. Ale můj manžel má svou hlavu a co sobě zamane, od toho neupustí.“⁴⁹ Domluva zůstává bezvýsledná.⁵⁰ Žena truhláře Ericha poté, co „pozorovala, že si manžel všeho jejího domlouvání ani dost málo nevšímá, trápila se velice, a prolévala často horké slzy, které před dítkami sice ukrýti nemohla, otec však je ani nepozoroval.“⁵¹ Ani jí nakonec nezbyvá než svolit. „Musí-li to být“, pravila

45 K o l á r , J. J.: *Libuše v Americe*, s. 11.

46 S o u h r a d a , J.: *Odchod českého kněze do Ameriky*, s. 13.

47 Jedinou výjimkou je Alžběta z Hoffmannova *Pokladu Indianova*. Možnost cesty do Ameriky ovšem pouze navrhuje muži, na němž nechává rozhodnutí. Emigraci navíc plánuje jako dočasnou.

48 S o u h r a d a , J.: *Čeští vystěhovalci*, s. 21.

49 E h r e n b e r g e r , J.: *Listy z Ameriky a o Rusi*, s. 3–4.

50 Zvláštním případem je v tomto ohledu Kateřina Blažková z *Listů z Ameriky a o Rusi*, která odradí manžela od emigrace do Ruska.

51 N i e r i t z , G.: *Vystěhovanci do Ameriky*, s. 12–13.

vzdychajíc, „tedy půjdu hned s tebou. Vůle ženina má býti mužovi podrobena, a protož se všemu podvolím, ačkoliv mi srdce puká.“⁵²

V úloze rozumného rádce se někdy objevují i další příbuzní, starý otec, tchán, bratr či švagr. Z dalších rodinných příslušníků jsou neodmyslitelné dětské postavy, ačkoliv je jejich role obvykle pasivní. Jejich případný smutný osud měl ve čtenáři vzbudit silné emoce a posloužit jako varování před riziky zaoceánské plavby. „Zavraždil jsem já své dítě?“, ptá se vyděšeně otec lodního lékaře poté, co jeho dceruška zemřela na mořskou nemoc.⁵³

Zrcadlo českého nacionalismu

Až do padesátých let 19. století dominovaly ve vystěhovaleckých povídkách překlady respektující vesměs německé pozadí a původ literárních postav. Ke zlomu došlo v šedesátých letech. Dominantní pozici obsadila česká tvorba, která si ji už také měla ponechat. V roce 1856 vzdoroval K. Müller vzrůstajícímu se vystěhovalectví překladem knihy, zachycující zkušenost jednoho Němce. V roce 1870 reagoval J. Ehrenberger v podobné formě, ovšem dílem původním, odehrávajícím se v českém prostředí. Německé reálie již nebyly dostačující. Vystěhovalectví totiž přestalo být pro českou společnost otázkou pouhého exotického zájmu a stalo se jejím vnitřním problémem. Zatímco v padesátých letech činil podle dostupných (vůči skutečnosti podsazených) statistik počet emigrantů z českých zemí asi 21 500, v šedesátých letech vystoupal na zhruba 29 500. V následujícím desetiletí překročil cifru 45 000.⁵⁴ Zvyšující se množství vystěhovačů bylo vnímáno o to bolestněji, že česká společnost paralelně procházela intenzivním vzestupem nacionálního citění. V boji za úpravu svého státoprávního postavení a za české školy, v úsilí o hospodářský vzestup atp., nemohl její postoj k zámořským vystěhovačům ústit v nic jiného, než v pocit národní zrady.

V nejstarších ze sledovaných novel vystupuje vlast především jako důvěrně známé a bezpečné místo. „Seď v pokoji, kam tě Bůh posadil,“ zní rada Nieritzova Ericha.⁵⁵ Zároveň ale Erich tvrdí: „Bude-li snad některý můj syn někdy v Americe chtít své štěstí zkusit, nebudu mít nic proti tomu. To je zcela jiná věc, sám a sám, mladý, beze všech navyklostí z otčiny do ciziny odejít, nežli s ženou a dětmi bez potřeby a nouze se stěhovati.“⁵⁶ Úspěšný selfmademan Oldřich z Hradeckého *Jak je v Americe* odjíždí domů pouze proto, že jeho blízcí zemřeli, a chce proto strávit zbytek života u svých příbuzných. Zimmermanův Jindřich se s rodinou

52 Tamtéž, s. 13.

53 Tamtéž, s. 24.

54 Součty za jednotlivá desetiletí provedeny dle M a s t n ý, Vojtěch: *Statistika vystěhovalectví českého proletariátu do Spojených států*. Demografie. Revue pro výzkum populačního vývoje, č. 3/1962, s. 204–211.

55 N i e r i t z, G.: *Vystěhovanci do Ameriky*, s. 148.

56 Tamtéž: *Vystěhovanci do Ameriky*, s. 147.

plaví do rodného Nizozemí na radu umírajícího otce: „Jestli že by kdy Tebe, dejž to Bůh, vytrhla Prozřetelnost z pralesů těchto, vratiž se zpátky do vlasti milé; jdiž zpátky do Nizozemska, a tam se ženou svou spokojeně živ buď [...]“.⁵⁷

Vlast ještě stále postrádala onen hluboký citový náboj, s kterým se setkáváme od šedesátých let. Je už vlastní Jeníkovi z *Vystěhovalců v Americe*, který po návratu z Ameriky poučuje ostatní o tamních „nepříznivých a neblahých poměrech“, a o vystěhovalcích dodává: „Takový se spolu dopouští těžkého hříchu proti vlasti své, protože jí odjímá síly, jež jí obětovati povinnen jest. [...] Nezdárný jest syn, který se od pravé matky své odtrhne a síly své macoše [sic] věnuje, která mu vždy nevděkem splácí.“⁵⁸ Kněz J. Souhrada hodnotil české emigranty s určitou rozdvojeností, spojenou s náboženskou otázkou. Vztah k víře dominoval i u K. V. Tučka, jenž alespoň uzavřel svou povídku radou „Vlast budiž každému nejdražší.“⁵⁹ Koblížkův Václav hluboce zasáhne svého nepoznaného otce, žijícího údajně v Americe, těmito slovy: „Avšak v tomto hlubším nazírání v život národa českého tu a tam přece jsme byli naplněni zármutkem. Doslechli jsme [se] cestou, že mnoho rodin českých opouští tuto překrásnou a neprávě zalidněnou zemi a táhne do daleké ciziny za tou jedinou příčinou, aby tam zbohatly. [...] jest nám to zjevem politování hodným netoliko pro tyto své rolníky nešťastné, a prázdné citu vlasteneckého, ale i pro zemi, jíž tím ubývá sil.“⁶⁰ Navíc je tento krok zbytečný: „Toť úkaz ne právě chvalitebný, že lidé takoví hledají spásy v krajích cizích, jistou výživu v zemi průmyslné z rukou pouštějíce, v zemi která po sta let nejen četné obyvatelstvo dobře živila, ale i hrabivým a hýřivým panovníkům cizím vždy poskytovala důchodů velikých.“⁶¹

S takovým odsudkem se můžeme setkat i mimo rámeček beletrie. Ferdinand Schulz například svůj spis o českých vyhnancích z let 1548 a 1627 zahájil popisem emigrantů soudobých: „Cestující ubírají se českou zemí netečněji než každý cizák. Zdá se, že srdce jejich jsou takovými železnými obručemi pobita, jako ty nové a těžké jejich bedny. I vozy i koně jsou toliko najati, aby je dovezli do pražského nádraží. Jaký to zvláštní druh cestujících po Čechách? To jsou čeští vystěhovalci v devatenáctém století! To jsou české rodiny, které opouštějí svou rodnou zemi, aby sobě v dalekých končinách světa, nejčastěji a nejraději za mořem, učinily nový domov. Vycházejí z Čech, poněvadž k půdě otcovské pojali buď nechut', buď hněv. Odlučují se od svého národa, poněvadž v srdcích jejich láska k němu buď ještě neprocitla, buď už vyhynula. Ztenčují národní jmění české, vyvážejí značné síly národohospodářské z této vlasti, pospíchají rozmnožovat hmotný blahobyť státův cizích, poněvadž buď neznají povinností k té drahé hrudě, na které se zrodili, buď už omrzelo je přinášeti oběti za blaho a právo

⁵⁷ Z i m m e r m a n n , J.: *Vystěhovalci*, s. 87.

⁵⁸ Č i n o v e s k ý , J. F.: *Vystěhovalci v Americe*, s. 328.

⁵⁹ T u č e k , K. V.: *Čeští vystěhovalci v Americe*, s. 92.

⁶⁰ K o b l í ž e k , K.: *Český vystěhovalec*, s. 67.

⁶¹ Tamtéž.

svého národa. [...]. O takových českých vystěhovalcích nehodláme v této knížce vypravovati.“⁶²

Pokud je v beletrii vysloven názor na budoucnost amerických krajanů, je chmurný: „Je-li pak některé děcko dosti schopné, že se cizé řeči brzo přiučilo, odnárodní a poameričtí se nadobro.“⁶³ Tento postoj není překvapivý, protože odpovídá obecně rozšířenému názoru tehdejší české society. Je zřejmé, že v povídkách psaných z podobných tendenčních pozic nemohly být postavy vystěhovalců vykresleny jako zcela pozitivní. Právě proto se u nich objevují charakterové vady: nezodpovědnost, sklony k opilství apod. Je příznačné, že ideální postava hrdinného zálesáka Jonáše z Činoveského románu žila v Americe jen díky nepřízní osudu. Jonáš musel z Čech uprchnout před nespravedlivým pronásledováním vrchností. Výše zmiňovaná morální vyspělost a dobrá povaha postav mladých cestovatelů souvisí s týmž – koresponduje s jejich ctností lásky k vlasti, kterou by nebyli schopni natrvalo opustit.

Katolictví a bezvěrectví

Vedle národnostní problematiky je významným tématem některých povídek náboženská otázka. Pokud tento fakt zasadíme do reálií krajanské Ameriky, nepůsobí až tak překvapivě. Právě otázka víry byla tím, co Čechy v USA již od samých počátků masového přistěhovalectví v padesátých letech rozdělovalo. Výsledkem sporů mezi katolíky a volnomyšlenkáři bylo faktické rozdělení krajanské Ameriky, kterou dokázal sjednotit až boj za vznik republiky během první světové války. Katolický tábor byl menšinový. Lze to demonstrovat počtem a nákladem svobodomyšlných novin. První nábožensky zaměřený list, *Katolické noviny* (zal. 1867), v konkurenčním boji záhy podlehl antiklerikálnímu *Pokroku*.⁶⁴ Počínaje Vojtjou Náprstkem se táhne červená nit' aktivních organizátorů svobodomyšlných, pokračující osobitým zjevem Matouše Klácela, žurnalisty Josefa Pastora, Františka Zdrůbka a dalších. Katolíci zůstali poněkud v jejich stínu, přestože i mezi nimi byly pozoruhodné osobnosti.⁶⁵ Můžeme se ptát, zda byl vysoký počet odpadlíků od víry důsledkem „vzdoru přemoženého proti vítězi: Římu a Vídni“, jak se domníval krajanský historik a masarykovec Tomáš Čapek, nebo zda šlo spíše o souhru většího množství okolností.⁶⁶ Jisté však je, že počet odpadlíků od

⁶² S c h u l z , Ferdinand: *Čeští vystěhovalci*. Praha 1876, s. 5.

⁶³ E h r e n b e r g e r , J.: *Listy z Ameriky a o Rusi*, s. 27.

⁶⁴ K prvním desetiletím krajanského tisku blíže Č a p e k , Tomáš: *Padesát let českého tisku v Americe (1860–1910)*. New York 1911; J a k l o v á , Alena: *Čechoamerická periodika 19. století*. Brno 2006.

⁶⁵ Není nezajímavé připomenout alespoň filadelfského biskupa, prachatického rodáka, Jana Nepomuka Neumanna (1811–1860), jenž byl v roce 1977 svatořečen. Neumann pocházel z německé rodiny, ale sám se naučil i česky.

⁶⁶ Č a p e k , Tomáš: *Naše Amerika*. Praha 1926, s. 363.

katolictví mezi americkými Čechy v průběhu druhé půle 19. století jednoznačně převládal.⁶⁷

Samotná česká společnost ve staré vlasti tento proces zpočátku neregistrovala. Patrně prvním, kdo si jej začal dobře uvědomovat, byli kněží s kontakty na nepočtené bratry působící v zámoří. V povídkové tvorbě se tato skutečnost odrazila na tvorbě vyšehradského kanovníka J. Ehrenbergera, pedagoga J.V. Tučka, a především kněze J. Souhrady. Starší autoři z řad duchovních do své tvorby katolictví vkládali také, ale reflexi růstu volnomyšlenkářství u nich ještě nenacházíme. Spisovatel Josef Zimmermann se jako kněz projevil v pasážích, v nichž vystěhovalci poučují Indiána o podstatě křesťanské víry. Karel Müller byl k překladu protivystěhovaleckého spisu motivován znalostí konkrétních nešťastných případů ze své jihočeské farnosti.⁶⁸ V některých povídkách vystupují postavy ušlechtilých kněží či misionářů, a to i přímo českého původu.

S nebezpečím náboženského volnomyšlenkářství se poprvé setkáváme u Ehrenbergera. Moudrý muž, jehož vystěhovalci potkali na drážďanském nádraží, říká o životě v americkém městě: „V městech jsou zase jiné těžkosti, jiná nebezpečnoství a nejhroší to, že mužové za zlým příkladem jiných velmi snadně obžerství a hejřivosti přivýkají a dítky navštěvující tamnější tak zvané svobodné školy, svaté víře a mateřskému jazyku odcizují.“⁶⁹ V tomto románu nalézáme i zajímavou reflexi amerických náboženských zvyklostí, mezi nimiž Evropany udivovala především široká náboženská svoboda: „Ono jest v Novém Yorku, jakož v Americe vůbec, náboženských vyznání na tucty, a dle toho, co Štěpková o původu, učení a obřadu některých pověděla, viděla jsem, že tam není zapotřebí, leč aby nějaký pomatenec s nějakou novou pošetilostí veřejně se vytasil: několik ztřeštěnců se k němu přidá – a nová víra jest hotová.“⁷⁰

Kritika svobodomyšlnosti je nejvíce vyhrocena v tvorbě J. Souhrady. Tento kněz byl s americkým prostředím úzce spjat nejen výše zmiňovanou příbuzenskou vazbou na J. Hessouna, ale i osobní zkušeností z pobytu v USA. V St. Louis se zapojil do publikační činnosti a své kontakty udržoval i po návratu do Čech. Později byl příspěvatelem do nejvýznamnějších krajanských katolických novin *Hlas*. Svoji pozici jasně vytyčil v úvodu k *Odchodu českého kněze*: „[...] ukázat chci světákům našeho osvíceného (!!) století, kteří by rádi již umíráčkem odzvonili Církvi katolické, že za dnů našich není zkrácena ruka Páně, že i za dnů našich jasně osvědčuje se důvěra v Boha, a že v krutých dnech 19. století ještě žijí mužové, kteří pro věc svatou, pro lásku k bližnímu, v stavu jsou obětovat i to, k čemu celým srdcem přilnuli, drahý domov i pokrevenstvo. A jakou podává jim svět náš

67 Téma svobodomyšlných (zvaných též volnomyšlenkáři, freethinkers) patří vzhledem k jeho významu k dosud nedostatečně zpracovaným. Blíže k počátkům svobodomyšlnosti Č a p e k , T.: *Naše Amerika*, s. 362–375. V pozdějším období docházelo k prolínání svobodomyšlnosti se socialismem.

68 Srov. M ü l l e r , K.: *Máme-liž stěhovati se do Ameriky*, s. IV-V.

69 E h r e n b e r g e r , J.: *Listy z Ameriky a o Rusi*, s. 7.

70 Tamtéž, s. 26.

za to odměnu? Potupu, posměch a pomluvu!“⁷¹ V Souhradově líčení úsilí „J. H.“ o český kostel, školu („pravou štěpnici boží“), o katolické noviny a spolek, v tom všem je cítit jeho vlastní osobní nasazení a hluboký prožitek.

Angažovanost ve věci čechoamerických katolíků se podepsala na Souhradově hodnocení vystěhovalectví jako takového. I on byl vlastencem: „Nezvratně jest dokázáno, že dva základní sloupové drží každý národ: láska k Bohu a láska k vlasti; a sloupové ti jsou tak vázání na sebe, že jeden bez druhého nemůže obstát.“⁷² Z této dvojice mu ale byla náboženská identita přednější. O českých katolických emigrantech tak mohl napsat tato slova: „S národní hrdoostí patříme na své krajany za mořem a přejeme jim mnoho štěstí k nadějně budoucnosti, anto pravou vírou domáhají se pravé svobody, jejíž utěšené ovoce oblaží je v míře nejvyšší, takže stanou se chloubou českého jména mezi cizinci.“⁷³

Ze všech povídkových postav katolických autorů jsou nejpozoruhodnější Brojil a Brázda. Zatímco Souhradův hrdina bídne umírá jako varovný příklad, Tučkův Brázda se navrácí do Čech. A to nejenom jako zmoudřelý muž, ale, jak už víme, i jako přesvědčený katolík. Štěstí jeho rodiny vrcholí, když „světíl se stánek Boží, ježž byli naši vystěhovalci z vděčnosti a na poděkování za šťastné navrácení do své otčiny velkým nákladem zbudovali.“⁷⁴ Brázda ze sebe pokorně činí varovný příklad pro své bližní: „Když pak vykonán slavný světící obřad, vystoupil kněz na kazatelnu a dojemně líčil utrpení Brázdovy rodiny, vykládaje spolu a dokazuje z toho, že podivuhodné jsou cesty Všemohoucího [...]“⁷⁵

Autoři povídek psaných z katolického hlediska prokazují dobrou znalost reálií krajanské Ameriky. Příznačné je, že se zmiňují o St. Louis, které bylo významnou enklávou českých katolíků v USA. Postava Češky, žijící již léta v New Yorku, říká Anně z Ehrenbergerových *Listů* o St. Louis, že „půda jest tam lacinější a po celém okolí tolik Čechů, že v dotčeném městě svou vlastní obec, kostel, ba i kněze Čecha mají.“⁷⁶ Snad měly podobné zmínky přispět k tomu, aby případní emigranti zamířili do města, v němž bylo jejich setrvání při katolické víře relativně nejméně ohroženo.

V té svobodné Americe

Když se má Koblížkův falešný vystěhovalec Štěpánek vrátit z Krušnohorska domů, zjišťuje si o Americe podrobné informace, protože chce svůj skutečný osud utajit. „Proto aby nevzbudil ani dosti malého domnění nepravdivosti své řeči, dal si vypravovati v listech svým známým Amerikánem českým zevrub-

⁷¹ S o u h r a d a , J.: *Odchod českého kněze do Ameriky*, s. 5.

⁷² T ý ž : *Čeští vystěhovalci*, s. 4.

⁷³ S o u h r a d a , J.: *Odchod českého kněze do Ameriky*, s. 40.

⁷⁴ T u č e k , K. V.: *Čeští vystěhovalci v Americe*, s. 91–92.

⁷⁵ Tamtéž, s. 91.

⁷⁶ E h r e n b e r g e r , J.: *Listy z Ameriky a o Rusi*, s. 28.

ně o jeho cestě do Ameriky a všech poměrech soukromého života tamnějšího, a obsahu jeho listů jako evangelií se učil. Kromě toho sháněl kde kterou knihu země- a dějepisnou, ze kterých by vážil vědomosti o zeměpisných polohách toho kterého kraje, o obyčejích a mravech tuzemského i přistěhovalého obyvatelstva, o obchodu a průmyslu, vůbec o všem tom, čeho neznámost by mohla v posluchačích působiti nedůvěru.“⁷⁷

Kdyby byla tato povídka napsána o dvacet let dříve, jen sotva by autorovi přišlo na mysl vybavovat svou postavu tak důkladnými informacemi. Úroveň znalostí o Americe se v českých zemích v průběhu třetí čtvrtiny 19. století výrazně zlepšila. Ve starší beletrii se setkáváme s mnoha nepřesnostmi, včetně zmatečnosti v oblasti geografie. J. Zimmermann lokalizoval děj svých *Vystěhovalců* na řeku Missouri a její přítok Plattu, již ovšem mylně nazývá podle jihoamerického veletoku La Plata. Pospíšilův hrdina, který vyjde z New Yorku, nemůže po celých 50 mil natrefit na jediné lidské stavení. Řada mylných informací se dlouho vyskytovala v popisech přírody. Zimmermannovi hrdinové se tak třeba v severoamerických lesích občerstvují plody „banánů“. Osadník Oldřich si pro své hospodářství jednoduše nachytá prasata a krávy, „které sem a tam běhaly nikomu nepatřice“ po lese.⁷⁸ Rodina Nieritzova Ericha se usadila nedaleko St. Louis v Missouri, ale příroda, kterou je tam obklopena, je spíše jihoamerická. V tamních lesích rostly i cedry, mahagony, či „voskové“ a „gummové“ stromy, a rodinu ohrožovali jedovatí hadi, tygři a jaguáři. Doslova terorem byly nájezdy zlotřilých „modrotvárných“ opic. Ty se byly schopny při svých lupech výborně organizovat: „Největší stály v poli, ulamovaly klasy a házely je sousedům svým, kteří je pak dále podávali. Všecko to chodilo s podivnou rychlostí a obratností.“⁷⁹ Jedna z opic dokonce málem zabila Erichovo dítě melounem vrženým ze stromu, a další je okradly o boty.

Pozdější autoři byli ohledně podobných exotických popisů střízlivější. V jejich povídkách hrálo také stále větší roli město. Nejčastěji se můžeme setkat s pasážemi o New Yorku, který byl výstupním místem většiny evropských emigrantů. V džungli monstrózního velkoměsta se pohybují jiné šelmy než v amerických pralesích: zloději, kriminálníci, bezvěrci, opilci a především podvodníci všeho druhu. Tučkův Brázda je nejdříve připraven zdánlivě přátelským Němcem o kapesní hodinky a poté v podniku „Gasthof zum Menschenfreunde“ okraden hostinským. Velmi podrobně se New Yorkem a jeho obyvateli zabývá spis *Máme-liž stěhovati se do Ameriky*. Dozvídáme se v něm například o místních cenách za nájem a za jídlo, které jsou tak vysoké, že „v Americe snáze vydám tolar než v Rakousích zlatý, při čemž musím ještě mnoho oželeti, na co sem doma navykl.“⁸⁰ Podle Ehrenbergera byly ulice velkoměsta působivé jen při vnějším pohledu. Činžovní domy byly bídné a měsíční nájemné přitom vyšlo v New Yor-

⁷⁷ K o b l í ž e k , K.: *Český vystěhovalce*, s. 75.

⁷⁸ P o s p í š i l , L. J.: *Jak je v Americe*, s. 22.

⁷⁹ N i e r i t z , G.: *Vystěhovanci do Ameriky*, s. 53.

⁸⁰ M ü l l e r , K.: *Máme-liž stěhovati se do Ameriky*, s. 43.

ku draž než v české vsi na celý rok. S množstvím negativních popisů kontrastuje Pospíšilův překlad starší knížky Hoffmannovy, snad ještě reflektující druhé náboženské probuzení v USA z první třetiny 19. století: „V Novém Jorce [...] líbily se mu velmi pěkné domy, krásné sady a společenský život. Obzvláště ho dojímal slavné svěcení neděle a svátku. V neděli nesměl nikdo na trhu prodávati, smlouvy uzavírati a těžkou práci konati. Ba když se konaly služby Boží, byly i ulice řetězy zatáhnuty, aby hrčení vozů nerušilo chrámovou pobožnost.“⁸¹

Stejně tak, jako byli čtenáři upozorňováni na absenci náboženské útěchy pro české katolíky, byli varováni i před nedostatkem jakéhokoliv kulturního vyžití. Blízkým vystěhovalce Ericha způsobí na osamělé usedlosti nesmírnou radost dar souseda Černíka. „A co to bylo za znamenitost? – List ze starých německých novin!“⁸² Člověk na farmě „jest vskutku opuštěným a jako zaživa pochovaným.“⁸³ Rozptýlení nechybí jen osadníkům, v pohraničí. Ani v New Yorku údajně není pro „vzdělaného a mravného člověka“ pražádného obveselení „mimo hrubých vyražení“.⁸⁴ To odpovídá i předkládanému obrazu samotných Američanů. „Mravnost v Americe stojí daleko za Evropejskou. Panuje tam taková necitelnost a hrubost, že není jak tak snadno někde k nalezení. Viděl jsem na tisíce lidí okolo bídného slepého žebráka choditi a žádný se nesmiloval, aby mu almužnu podal. Chtěli mne v Americe poučovati strany mé citlivosti; pravili mi, že musím prý všecko z očí zpustit a jen na sebe mysliti; tam že se musí zapomenouti na otce, matku, sestru a bratra, a jen o sebe že musí každý starosti míti.“⁸⁵ Američané jsou zkrátka sobečtí a tvrdí lidé, kteří „o milosrdenství mnoho nevědí.“⁸⁶ Jen výjimečně se vyskytují nápomocné postavy rodilých Američanů – mnohem častěji se rekrutují z řad dalších přistěhovalců.

Jedním z důvodů, proč literární typy nespokojenců odcházely za oceán, byly jejich představy o americké svobodě. Záhy po vylození se ale jejich iluze rozplynuly. Zjistili, že ona oslavovaná svoboda není ničím jiným, než ponecháním jedince jeho vlastnímu osudu. V jedné povídce jsme svědky tragického výbuchu kotle na říčním parníku. „Toho si však málo kdo všimne, proto že tu o lidi není zle, neb každodenně skoro přicházejí noví osadníci z Evropy. Ostatně se do toho vlada nemíchá, proto že je celý stát svobodný, a každý může dělat co a kdy co chce [...]“⁸⁷ „Taková jest vychválená Americká svoboda. Člověk jest svoboden jako zajíc v poli, po němž, když ho pytlák zastřelí aneb káně rozsápe, nikdo více se neptá.“⁸⁸ Tato slova dobře vystihují kontrast dvou rozdílných mentalit a způsobů života: jistějšího, ale zároveň omezenějšího v rakouské monarchii,

81 Pospíšil, L. J.: *Jak je v Americe*, s. 41.

82 Nieritz, G.: *Vystěhovanci do Ameriky*, s. 87.

83 Ehrenberger, J.: *Listy z Ameriky a o Rusi*, s. 7.

84 Müller, K.: *Máme-liž stěhovati se do Ameriky*, s. 49.

85 Tamtéž, s. 54–55.

86 Ehrenberger, J.: *Listy z Ameriky a o Rusi*, s. 20.

87 Nieritz, G.: *Vystěhovanci do Ameriky*, s. 37.

88 Ehrenberger, J.: *Listy z Ameriky a o Rusi*, s. 45.

a svobodnějšího na vlastní zodpovědnost v USA. Románovým přistěhovalcům nejenže hrozily všemožné křivdy, ale navíc ani nemohli najít zastání u úřadů. U amerických soudů totiž vyhrává spor ten, kdo „dá více dolarů.“⁸⁹ Ochranu neposkytnou dokonce ani strážníci, kteří jsou přímými svědky zločinu, protože ti „v takovýchto případech obyčejně utekají, dílem aby svůj vlastní život zachovali, dílem že se mezi nimi i mnozí nalézají, kteří sami k takovým taškářským společnostem přináležejí.“⁹⁰ Není divu, že přistěhovalci musí brát právo a obranu života do vlastních rukou. Pocit nejistoty a ztráty bezpečí je tak nezbytnou součástí americké zkušenosti.

Vůbec nejhorším strašákem jsou ve vystěhovaleckých povídkách Indiáni. Slouží dokonce jako jeden z hlavních důvodů, proč do Ameriky nechodit. Frekvence jejich literárních nájezdů a zločinů (a veškerých jiných styků s osadníky) daleko překonává skutečnost.⁹¹ Soudobý obraz původních obyvatel Nového světa byl plný rozporů. Na jednu stranu byli vykreslováni jako lstivá a nebezpečná rasa, vyznačující se zálibou v mučení a náklonností k alkoholu. V některých případech jsou dokonce označováni za lidožrouty. Zároveň se ale mezi nimi objevují ušlechtilí jedinci, skromní a udatní, ochotní nasadit pro své přátele bez váhání vlastní život. Ani vystěhovalecké povídky tedy nevybočují z dvojího zobrazování Indiánů jako krutých a lstivých barbarů a ušlechtilých divochů.

Do první skupiny spadají Huróni (Nieritz), Pawnee (Zimmermann), Ouchipavkové a Menomonové (Kolár). V Činoveského románu táhne proti osadníkům koalice Irokézů, Huronů, Kreeků, Pavňů, Komančů „a mnoha jiných“. K ušlechtilým divochům patří Zimmermannovi „Konzowci“ (zřejmě kmen Kaw zvaný též Kanza) a Nieritzovi a Zimmermannovi Mohykáni. Mezi přátelské Indiány byli zařazeni také Inkové (Hoffmannův *Poklad Indianův*) a různé blíže nespecifikované kmeny (Kramérius, Pospíšilův překlad Kifingera, Koblížek). Příslušníkům jednotlivých indiánských kmenů jsou v literatuře přisuzovány konkrétní vlastnosti. Dakotové jsou třeba podle Kolárovy vysvětlující poznámky „kmen indiánský pln falše a lsti.“⁹² „Pavneové“ jsou u Činoveského charakterizováni jako „psi bojácní, ale za to krvolačnější a ukrutnější nad jiné kmeny, když nepřítel do rukou dostanou.“⁹³ Naopak eskymáci v pozdějších *Příhodách jinocha na cestě do Ameriky* jsou vyliční ryze střízliví a faktograficky.

S ušlechtilými „rudokožci“ přistěhovalci mnohdy navazují přátelství. Tovaryš Štika prohlašuje o svém indiánském druhu: „Tot' je kapitální chlapík! Ten umí více než chleba jíst, a líbí se mi na vzdor své hnědé kůže!“⁹⁴ Udatný náčelník Tartakan díky svým evropským přátelům objevil křesťanskou víru. Když je při jejich

89 Činoveský, J. F.: *Vystěhovalci v Americe*, s. 107.

90 Müller, K.: *Máme-liž stěhovati se do Ameriky*, s. 53

91 Přestože známe i české přistěhovalce z různorodou zkušeností s původními obyvateli Ameriky. Srov. např. vzpomínky Jana Kašpara v *Amerikán. Národní kalendář*, 1899.

92 Kolár, J. J.: *Libuše v Americe*, s. 37.

93 Činoveský, J. F.: *Vystěhovalci v Americe*, s. 147.

94 Nieritz, G.: *Vystěhovanci do Ameriky*, s. 63.

vysvobození smrtelně raněn, má jediné přání – být pokřtěn. Tartakan, jemuž bylo dáno jméno Vojtěch, se pak s ostatními loučí těmito slovy: „S Pánem Bohem tu buďte – buďte tu s Pánem Bohem všichni – v nebi se zase uzříme!“⁹⁵ Mnohem častější je ale pohled na Indiány jako kruté válečníky a milovníky mučednických kulů. Konstatování jejich nepřátelství vůči bělochům bývá ovšem doprovázeno omluvou. Bylo vysvětlováno jako pochopitelný důsledek evropské rozpínavosti a nenasytosti. „Nenávist, již jeví Indiáni k plemenu bílému, zaviněna jest bělochy samými, neboť se hrůzou vlasy ježí, čteme-li, jak nelidským způsobem zacházivali od času objevení Ameriky až do naší doby Španělé, Angličané, Francouzi a jiní.“⁹⁶ Zálesák Jonáš upozorňuje přítele, který se vydává na stezku pomsty za zabitou rodinu, takto: „Pamatujte ale, že jsou Indiané také lidi, a že běloši s nimi také příliš laskavě nezacházejí, že je svou ukrutností k podobným skutkům dohání.“⁹⁷ Nejen v zobrazování domorodých obyvatel je u některých povídek patrná známost Cooperova *Posledního Mohykána*. Velmi podobné motivy a scény se vyskytují především u Zimmermanna a Činoveského.⁹⁸

Kromě Indiánů se na stránkách vystěhovaleckých povídek často setkáváme ještě s jednou významnou minoritou – s černochoy, a zároveň s nimi i s otrokářstvím. Ze všech postav k americkým realitám je právě tento nejvíce homogenní. Existence otroctví bývá považována za nejodpudivější nešvar Nového světa a v případě USA přímo hanbu. Nieritzovi hrdinové jsou těsně před odjezdem z New Yorku svědky útoku na uprchlé otroky. Místní obyvatelé „zahnali kamením [anglického] hlasatele svobody, a dokázali černochoy ohněm a vraždou, že je svoboda toliko pro bílé lidi na světě.“ „Pojďte děti, hrůza mi jde po těle v této svobodné Americe!“, říká zděšený otec.⁹⁹

V mnoha povídkách panuje přesvědčení o tom, že se otrokem mohl stát kdokoliv, včetně samotných evropských imigrantů. Samotná představa bílých otroků ještě více posilňuje nerasistický pohled na černochoy. Ti jsou zpravidla vypodobněni jako oběti odpudivého vykořisťování a nelidského zacházení. Bývají přátelště a věrní vůči všem, kteří se k nim chovají dobře, a velkou útěchou jim bývá křesťanská víra. Rasa je coby hodnotící činitel popírána. Bohumil, jenž přispěl k napravení svého strýce, původně krutého otrokáře, říká: „O tom ses dnes přesvědčil, i přesvědčíš se záhy ještě lépe, že je hodných a příkladných lidí právě tak dobře mezi křesťany tváře černé, jako mezi křesťany evropejskými. Toliko víra v pravého Boha a následování přikázání jeho činí z nás hodné, příkladné lidi, ne pak kůže opálená, červená neb bílá.“¹⁰⁰ Originální je opět Kolár, jehož Pitok je

⁹⁵ Z i m m e r m a n n , J.: *Vystěhovačci*, s. 189.

⁹⁶ T u č e k , K. V.: *Čeští vystěhovačci v Americe*, s. 60.

⁹⁷ Č i n o v e s k ý , J. F.: *Vystěhovačci v Americe*, s. 325.

⁹⁸ V českém překladu ostatně Cooperova slavná kniha vyšla již v roce 1852. C o o p e r , James Fenimore [přel. Josef Vojáček]: *Poslední Mohikan. Povídka z roku 1757*. Díl I-II. Praha 1852.

⁹⁹ N i e r i t z , G.: *Vystěhovanci do Ameriky*, s. 151.

¹⁰⁰ H r a d e c k ý , K.: *Americký osadník*, s. 215.

Istivý manipulátor zodpovědný za smrt obyvatel Nového Vyšehradu. Do určité míry ale autor Pitoka omlouvá jeho idealistickým motivem. *Novou Čechii* chtěl totiž přetvořit ve svobodné útočiště otroků.

Všude dobře...

Pokud si dovolíme vytvořit na základě zkoumaných povídek s tematikou vystěhovalectví určitý archetyp, bude vypadat přibližně takto. K vystěhovalectví z rodné vlasti se odhodlávali lidé nezodpovědní, neuvědomující si rizika života na americké půdě. Setkání s nimi pro ně bylo bolestnou zkušeností, která však vystěhovance vedla k vnitřní nápravě. Po letech dřiny, prožitých nebezpečích, ohrožení, a někdy i ztrátě svých milovaných, se rodina s vděkem vrací domů. Jakousi zhuštěnou esencí americké zkušenosti jsou slova Nieritzova hrdiny Ericha k manželce: „Nepochybně ráda se vydáš na cestu zpět do bezpečné otčiny, kdežto nám nehrozí ani vlci, ani tygrové, ani medvědi, chřestýšové a Indiani? Kdežto pod ochranou dobré vrchnosti pokojný a spokojený život povedeme ve vší cti a počestnosti? Tam nalezneme své pěkné chrámy Páně, bezpečné silnice a naše příbuzné a přátele. Tam je k pekaři, sládkovi, kupci, pro maso, pro jehli a na trh jenom několik kroků. Tam je lékař a lékárna a škola pro naše děti nedaleko nás. Máme tam noviny, krčmy, divadlo, kuželníky, střelnice, a kdož ví, jaké jiné radovánky. Ano, ať je zdráva naše vlast, které jsme si dříve nevážili!“¹⁰¹

Především starší povídky, z nichž mnohé byly přeloženy z němčiny, trpěly omezeními znalostí amerických realit. Po této stránce se situace v průběhu let výrazně zlepšovala. I mladší literatura však byla plná značných zkreslení. Většina povídek byla psána nejen pro zábavu, ale také se záměrem odradit čtenáře od potenciální emigrace. Proto byla Amerika zpodobňována jako krajně nebezpečná země plná nejistot, jejíž blahobyt je vyběsněný, a kde na Evropana čekají v lepším případě pouze nesnáze a zklamání. S růstem českého nacionálního citění se vyhrcovala i emocionální kritika vystěhovalců. V očích takto cítících autorů nebyl odchod z vlasti jen nerozumným činem, ale také zradou vlastního národa, jehož síly byly podkopávány ve prospěch nevděčné zaoceánské země, v níž je český živel nutně odsouzen k záhubě. Pro atmosféru doby je příznačné, že i světoběžník Josef Václav Frič, který se stýkal s mnoha Čechy žijícími v USA, se ve svých *Pamětech* vyjádřil jednoznačně proti trvalému odchodu z vlasti.¹⁰²

Známé Dykovy verše „Opustíš-li mne, nezahynu. – Opustíš-li mne, zahyneš!“¹⁰³, tedy měly své ideové předchůdce již v samých počátcích hromadného vystěhovalectví v padesátých letech 19. století.¹⁰³ Umělecká hodnota lidových povídek nebyla valná. Přesto si tento druh beletrie zaslouží naši pozornost. A to nejen proto, že nám předkládá názory svých autorů, ale i kvůli vlivu, který tato literatura měla

¹⁰¹ Nieritz, G.: *Vystěhovanci do Ameriky*, s. 147.

¹⁰² Srov. Frič, Josef Václav: *Paměti*, díl I. Praha 1891, s. 426.

¹⁰³ Dykova báseň *Země mluví* vyšla ve sbírce *Okno* z roku 1921.

na své současníky. Ten můžeme samozřejmě posuzovat jen obtížně. Jisté však je, že tyto povídky dobře srozumitelnou a zábavnou formou předkládaly protivystěhovalecké postoje. Mnozí citovaní spisovatelé, jako Nieritz, Hoffmann, či Zimmermann, patřili mezi lidovými čtenáři k těm nejoblíbenějším, a některé jejich knížky s emigrační tematikou vyšly opakovaně. Pro široké vrstvy venkovských obyvatel, jež tvořily hlavní zdroj emigrantů, a které neměly zájem o umělecky hodnotnější literaturu, byly tyto povídky jistě mnohem významnější než třeba umělecky i obsahově nesrovnatelně hodnotnější tvorba J.V. Sládka. Zároveň si však musíme uvědomit, že množství vystěhovalců až do roku 1914 dynamicky rostlo, a tito spisovatelé tak de facto bojovali s větrnými mlýny.¹⁰⁴

Přehnaně kritický pohled na vystěhovalce a jejich život v Americe měl svůj reálný základ. Některá rizika emigrace do Nového světa byla v beletrii popsána vcelku pravdivě. Množství „taškářů“, obelhávajících v New Yorku neznalé Evropany, bylo skutečně obrovské.¹⁰⁵ Hruzy zámořské plavby, které bývají v povídkách popisovány s železnou pravidelností, byly sice extrémem, ale možným.¹⁰⁶

Problematickostí věrohodnosti povídek tedy tkví v jejich jednostrannosti. Výstižně na tuto skutečnost reagoval již jeden ze současníků, přední čechoamerický žurnalista a politik Karel Jonáš.¹⁰⁷ V jeho polemice s Činoveského *Vystěhovalci v Americe* v novinách *Slávie* se můžeme dočíst: „Kamkoliv osadníci hlavu vstrčili, všude [se] na ně šklebilo hrozné nebezpečí; ať cokoli podnikali, všude kruté překážky kladly se jim v cestu. Divocí lidé, divoká zvěř, divoká příroda, rozkacení živlové utvořily proti ubohým vystěhovalcům alianci, k níž družily se také faleš, zlomyslnost, lotrovství, aby dovršily jejich mizerii a učinily jim život v Americe téměř nesnesitelným.“¹⁰⁸ Jonáš oponoval i českému pohledu na zámořský způsob života a údajnou bezohlednost a tvrdost Američanů: „Přistěhovalci nepřichází sem, že by zde podpory od Američanů našli neb očekávali; oni spolehají na svou práci, na svou sílu, na svůj důmysl, kterýmžto otvírá se zde svobodné pole a vděčná příležitost, čehož v Evropě není.“¹⁰⁹ V tehdejší české společnosti však

¹⁰⁴ Ještě více v tomto případě platí skutečnost, jež se týkala publikačních aktivit vystěhovaleckých agentů: lidé důvěřovali především osobní zkušenosti svých příbuzných a známých, která se šířila prostřednictvím korespondence.

¹⁰⁵ O jejich skutečích se můžeme přesvědčit třeba v četných „Vzpomínkách starých osadníků“ otiskovaných po několik desetiletí v krajaňském kalendáři *Amerikán*.

¹⁰⁶ Značně zavádějící bývala především popisovaná délka plavby. Podle Pospíšilovy novely trvala nevydařená plavba z Ameriky do Evropy celé čtyři měsíce. Reálnou zkušenost s plavbou do Ameriky nabízí např. dopis Kateřiny Hermannové rodičům z 10. 7. 1851; otištěno v P o l i š e n s k ý , Josef (ed.): *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA. Česká a slovenská emigrácia v USA v období I. internacionály*. Bratislava 1970, s. 222–229. Hermannovi byli rodiči spisovatele Ignáta, který se ale narodil až po jejich návratu do Čech.

¹⁰⁷ K jeho osobnosti blíže C h r i s l o c k , Carl Winston: *Charles Jonas (1840–1896). Czech National Liberal, Wisconsin Bourbon Democrat*. Philadelphia 1993.

¹⁰⁸ *Slávie*, 25.11. 1868, s. 1.

¹⁰⁹ *Slávie*, 2.12. 1868, s. 1.

tento postoj zastával jen málokdo. Mnohem bližší jí byla věta, kterou je uzavřen Jonášem kritizovaný román: „Všude dobře, doma nejlíp!“¹¹⁰

**„BLEIBT DAHEIM UND VERDIENT EUREN LEBENSUNTERHALT
EHRlich.“
DIE ANFÄNGE DER MASSENAUSWANDERUNG AUS DEN BÖHMIS-
CHEN LÄNDERN NACH AMERIKA IM SPIEGEL DER ZEITGENÖS-
SISCHEN BELLETRISTIK**

Eine der beachtenswerten und bislang nicht sehr gründlich ausgewerteten Quellen für das Studium der massenhaften Migration aus den böhmischen Ländern nach Amerika stellt die Belletristik dar. Die schöne Literatur vermag natürlich keine glaubhafte Quelle für die Betrachtung einer auf Ereignissen fixierten Geschichte zu sein. Ihre Bedeutung als Quelle beruht vielmehr darin, dass sie ein Abbild der zeitgenössischen Einstellungen und Mentalitäten darstellt. Auf der Grundlage der untersuchten Erzählungen zur Thematik der Auswanderung kann ein bestimmter Archetyp festgestellt werden, der in etwa so aussieht: Für die Auswanderung aus ihrer Geburtsheimat entschieden sich unverantwortliche Personen, die sich der Risiken eines Lebens auf amerikanischem Boden nicht bewusst waren. Das Zusammentreffen mit diesen Risiken bildete eine schmerzhaft Erfahrung, die jedoch den Auswanderer zu einer inneren Läuterung führte. Nach Jahren der Schinderei, der erlebten Gefahren, Bedrohungen und zuweilen auch des Verlusts geliebter Menschen, kehrt die Familie mit Dankbarkeit nach Hause zurück.

---

¹¹⁰ Činoveský, J.F.: *Iystěhovalci v Americe*, s. 328.

